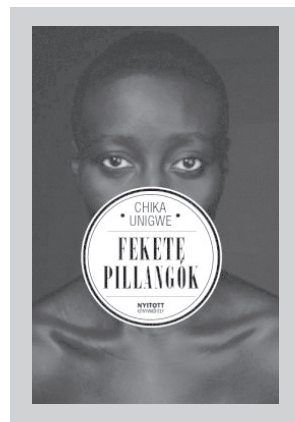

SÖTÉTLŐ CSILLANATOK – AVAGY AFRIKA KELET, ÉSZAK S ÖNMAGA FELŐL

Írta: A. Gergely András

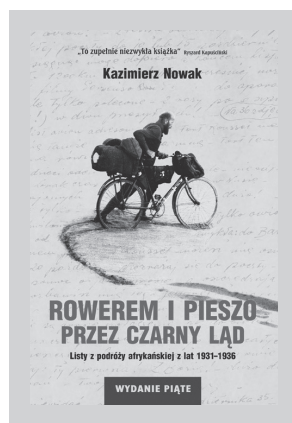
Háromszáznegyven oldalnyi sűrű reménytelenség... Sem letenni nem lehet, sem kilépni belőle, sem újragondolni-átérezni, sem tudomásul venni. Csak utálni lehet, őszinte és kiszolgáltatott gyűlölettel, hogy úgy látszik, ilyen a világ s nem tehetsz ellene, sem róla, sem érte. Négy sors, négy kis- és kamaszlány-sors, Afrikából indítva, egy antwerpeni piroslámpás negyed pillangóinak szálláshelyére időzítve, ahol vallomásaik elhangoznak, s keretet kapnak szárnyaló vágyaik, a jobb vagy tűrhetőbb, szebb vagy csillogóan pompás jövőreményeik. Férfiközpontú afrikai társadalmak asszony-konvenciói, szemben a felnövekvők ábrándjaival, majd európai férfikonvenciók, szemben a nőiség-gel és önmaguk esélytelenségeivel – csak a helyszín más, csak a csillogó fények kontrasztja másabb, mint a Fekete Földrészt falusi-városszéli eseményrendje, ám a sötétség földrésznyi tobzódása épp oly súlyos, mint e kontrasztok bőrszínbe, hagyományba, erőszakba és kíméletlenségbe öltözött világai másutt a világban. Chika Unigwe könyve akkor is dokumentum, ha nem „leleplező” vagy „oknyomozó újságírói” hajtóerő lakik benne, hanem az Asszony Tragédiája, a Nő Pokla, a fohászokból szőtt Leánykori ártatlanságok keserű gyász-zenéje.

A Fekete Pillangók sorsa¹ nem a „piroslámpás házak” olvasóinak vagy látogatóinak kedvenc regénye, mégcsak nem is maguké a pillangóké – de a Flamand Irodalmi Ösztöndíjbizottság támogatásával született, az író hat eddigi regényét és más munkáit is elismeréshez juttató európai világ lenyomata (is). Éppúgy halálosan kegyetlen az otthoni világok végtelen lepusztultsága, emberi korcsosulások burjánzó tömege a szereplők sorsában, mint a jólneveltségére és pedigréjére sokat adó európai világok személyiség-gyarmatosító otthontalansága, lélek- és test-kizsákmányolásra épülő hűvösebb gyilkosságai. Afrikai lázadók gyilkos erőszakja vagy pedofil rokon megrontó kegyetlensége, perspektívátlan szegénység és ígéretes világok tárgyi vagy szimbolikus rózsaszínjeibe menekülés, öntörvényű és szabad emberi létformák hiánya, ábránd és kapaszkodás a lehetetlen lehetőségességébe – ezek ülnek a négy sors és életút közös pillanatain, s végig a regény fő szálán, mely végigvezet a kislányos reményektől az értelmezhetetlen gyilkosságig. A kötet dramaturgiája az

adottból, s a már-már indításként is létező hiányérzetből fakad, amely összehozni, emberibb világ felé ablakot nyitni segíti a szereplőket a véghelyzetben, az irracionális állapotoknál is zúzóssabb halál magyarázhatósága révén, miközben a személyes portrék a fekete lányok még sötétebb múltjaiból eredő utakon kalauzolnak végig. Az ébenfekete testek esendő ártatlansága körüli szuroksötét ártalmak pedig elkísérik őket tanyából és faluból a tízmilliók világvárosba, akár a másik vagy sokadik földrészre is, a kollektív és társas idegenség tágas tereibe. S mint a Nyitott Könyvműhely más kiadványaiból is (akár Pakisztán a helyszín, akár egy muszlim női lét, akár a rejtélyesen feketéllő középkor titkos fényei vagy a posztmodern öko-jóslatok sötétlő futurisztikai perspektívái), ebből a kötetből is a végtelenül kilátástalan jelenlét olyan humánus árnyalatai sugároznak elő, hogy az olvasó szinte képtelen eldönteni, életkorszakot vagy léthelyzetet akarjon-e inkább cserélni, vagy sodródjon bele nyugodtan a menthetetlenül kegyetlen világok fölötti enigmatikus derütlenségbe. A kiszolgáltatottság antropológiájának oly fényes lenyomatai honolnak e könyv szikrázóan fekete világaiban, hogy szinte sorskérdésként eldönthetetlené lesz immár, meg lehet-e bármikor is állítani ezt a világot, hogy kilépünk belőle, vagy épp elég elviselhetetlen teher már az is, ha követni tudjuk Ama, Sisi, Efe és Yoyce alkalmi helyzetét és pillangólétének előzményeit. A prostitúció, mint kénytelen eszköze mindannak, aminek képtelen legalizálásából otthonuk kényszerű elhagyásával próbálnak menekülni, ábrándokat szöve, a messzi és tökéletes Európa világait áhítva, a dokumentum-ihletettséjú kötet szinte minden lapjáról azt üzeni: nem a vágy, nem a hajszolt szex vagy a könnyed életstíl vágya teremti a hazug körülményeket, hanem annak legalitása, amit emberellenesnek fogad el bárki, amikor primer érdekeinek épp az kedvez. Ekként diszkrét kontraszt már az is, hogy sorsuk megírásából nem a maguk hasznára kamatoztatnak, hanem írói, kiadói, olvasói valóságshowba segítenek illeszteni mindazt, ami nemcsak konstruktum, csinált-művi valóság leképeződése, hanem alakítója, újraírója is a „létező legjobb” világoknak, a csillogás iparágának, a pót-létek leképeződésének, a test örök haszonelvű sikerének.

A létező s lehetőség szerint legjobb világok bizonyosan nem csupán a markáns tollú írók elemi szolidaritására várnak, hanem még intenzívebben, az irodalom lélekhatékonyságát messze meghaladó /gyarmati/ újvilágok formálására elszánt törekvések átfogóbb dimenziói közt is alakulnak (ki és át). Ilyesfajta /világ/képekhez, fejlődésváltozatok összképéhez alapozó értékekkel járul hozzá mindaz, ami történeti előképekkel pontosítja a jelen állapotokat. Kazimierz Nowak afrikai fotóinak és tárgyainak kiállítása a Lengyel Intézetben volt látható 2011. január vége és március vége között. A 40.000 kilométernél is hosszabb úton készült tízezer fotóból persze csupán csekély ízelítő kerülhetett elénk, de ezek klaszszikusan „régies” eredetisége, leíró hitelessége és elbe-

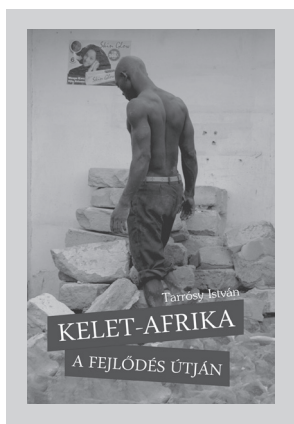
szélő részletessége izgalmas látvány annak, akit akár a turizmus, akár a kerékpározás művészete, akár a fotóművészet antropológiai igényű hitelessége vonzani képes, s még inkább annak, aki Afrika iránt mutat érdeklődést. Emberevők törzsi miliője, tuaregek barátságossága, egyiptomi fellahok fogadókészsége, sillukok, vatusszik, pigmeusok, busmanok, transwaali búrok, babingók, arandák és megannyi egyéb bennszülött nép ijedt vagy csodálkozó érdeklődése vette körül hősünket, aki Tripoliból indulva Szudánon, Belga-Kongón, Ruandán, Délnyugat-Afrikán, Angolán, Kongón és Francia Nyugat-Afrikán át kerekedett vissza Algírig. Mint előtte közepesen sikeres biztosítási ügynök Poznanban, a gazdasági válságtól kibillentve szerény családi egzisztenciájából, már 1925-ben (és három évvel később is) bejárta drótszamáron Európát, Hollandiától Románián át Görögországig és Törökországig, hogy utazásairól földrajzi és turisztikai magazinokat tudósítson, de eljutott Tripoliig is, ahonnan azután 1931-ben afrikai nagy vállalkozását elindította el. Az emlékkiállítás csupán évfordulós gesztus volt, de Nowak kötetének 2007-es kiadását áttanulmányozva² egyértelművé vált, hogy a töretlen akaratú, borzas szakállú és soványka lengyel épp oly különöc összképet nyújtott öt éven át az afrikaiak számára, mint amelyet Ő maga fényképezett a gyarmati sorban élő Afrika java részében. A magányos megszállottat arab nyelvtudása is segítette Afrikában, de ennek kevesebb hasznát vette a malária, lepra, fekete láz, álomkór és más betegségek vidékén, helyi törzsfőnökök vagy királyok kunyhójában/udvarában. Mint ahogy kerékpárját is sokszor inkább cipelnie kellett a líbiai homoksvatagon és úttalan erdőkön át, ahogy nem vehette igénybe antilop-vadászat közben, vagy javítania kellett naponta kerékcserével vagy túskebalesettel fűszerezve... Erénye mindannak, amit véghezvitt, nem is csupán a mersz, a vállalás eltökéltsége, az áldozatvállalás parttalansága, vagy akár a fotók ezreinek korabeli sajtóba, később nemzeti és néprajzi múzeumokba kerülése, hanem feltáró útjának Afrika-kutatási eredményei voltak, melyek utóbb a krakkói Jagello Egyetem Földrajzi Intézetébe, Varsóba vagy a wroclawi Néprajzi Múzeumba kerültek, midőn előadások keretében elvitte és bemutatta eredeti anyagait, aprólékos leírásait, naplóját és kultúraközi megfigyeléseit. Sajnálatos hiányérzet maradt „beteljesületlen” életműve helyén, hisz egy évvel afrikai útjáról visszatérte után Indiába és Délkelet-Ázsiába készült, de a malária sosem múltó hatásával vegyes tüdőgyulladás 1937-ben végzett vele.

A képanyag a folklorista, néprajzi gyűjtő és elemző megfigyelő számára kivételes mennyiségű és aprólékos feldolgozásra is esélyes hagyaték, melyben az afrikanisták szinte „bevett” attitűdje mutatkozik a leglátványosabban: fotók, melyeken személyesen is látható elejtett antilopokkal vagy leopárdokkal, silluk harcosokkal ácsorog az idő múlásának rejtelmén gondolkodva, pásztornépek kunyhói előtt üldögél a Csád-tó környékén vagy a Felső-Nílus vidékén, pigmeus vadászon vagy szaharai teafőzésen látható. Nowak elsősorban hétköznapi eseményeket fényképezett, gazdálkodási módokat, lakótereket, csoportszokásokat, jelképeket, építkezési módokat örökített meg, s mindezeket tüzetes (vagy legalább magazin-mellékletben roppant szórakoztató hatású) úti esszékkel és bölcsész-néprajzos-földrajzos élménybeszámolókkal

kal tarkította írásban is. Földrajzi és néptudományi ismeretterjesztő munkássága ma már múzeumi foglalkozások, szakmai közlemények, múzeumpedagógiai attrakciók, gyermekregények tárgyaivá lettek. Ahogy poznani emléktábla-avatásán Ryszard Kapuscinski pátoszos lelkesültséggel megfogalmazta: „Kazimierz Nowak megérdemelné, hogy teljesítményét a lexikonok és enciklopédiák olyan Afrika-kutatóké mellett említsék, mint Stanley és Livingstone (...) Nem sokat fényképezték akkoriban Afrikát, az alkalmoszerűen készült fotográfiák nagyon hivatalosak: törzsfőnököket, különleges ünnepeket, Afrikába látogató fehéreket örökítettek meg. Kazimierz Nowak viszont a korabeli Afrika hétköznapjait kapta lencsevégre: megörökítette azt az Afrikát, amelyet ma már hiába keresnénk – egészen rendkívüli dokumentációt hagyott ránk”. A dokumentáció azonban csupán az egyik szempont. Minthogy a fotók „egyetemesen érthetőnek” vélt nyelvén szól úti jegyzeteinek e látványosabb része, gazdag forrást jelenthet a *vizuális közlésmódok*, kutatói interpretációk és mindenekfölött az Afrika-megszállottak számára. Korántsem mellékesen, a feljegyzések mind a történészek, mind a néprajzosok, kulturális antropológusok, afrikanisták jelen és jövő nemzedékei számára is alapvető források lennének, (sajnálatos módon, a hozzánk Afrikánál térben közelebbi, de cserébe sokkal kevesebbek által értett lengyel nyelv okán azonban mégsem lehetnek... Részletesebben és képebben: <http://www.kazimierznowak.pl/afryka-kazika/>).

A szöveg maga a szó hagyományos értelmében vett útinapló, de nem naponkénti bejegyzésekkel, hanem rövid, tudósító jellegű összefoglalókkal (ismét jelzem: magazinok, lapok számára készült eredetileg), ezt tarkítják helyenként tónusfestő párbeszédreszek vagy aprólékosabb tematikus egységek (pl. Fekete Afrika és Fehér /'arab'/ Afrika; állatok és növényzet; vadászat; tavak vidéke, bazárok világa, homoksvatagi életvilág, lengyel külképviselő bemutatása, királyi udvartartás, neves személyiségek portréfotóval, stb.). A textus az *úti eseményeket*, látnivalókat követi, hegyeken-folyókon-falvakon-bozótban-bazárban is a felfedező érdeklődés révén emeli ki az érdekességeket, de a földrajzos-néprajzos-természetjáró szemüvegén keresztül láttatja a földrész népeit, életmódjait, személyes karaktereit, természeti különlegességeit. Népelet-leírások, biológiai megfigyelések, környezetbemutató, egyének-családok-csoportozatok főszereplésével, jobbra félközeli nézőpontból (azaz kevesebb a portré, visszafogott a nagytotális fotók mennyisége is). A *kötet összes fotójának* /sajnos erre adatot nem találtam, körülbelüli becsléssel száz-száz-harminc lehet/ mintegy harmadán-negyedén Nowak maga is látható (túrája egy-személyes volt elvileg, de néhány kép esetében sejdítem valamely „segítő” jelenlétét egy-egy expozíció erejéig, a többi önkioldós expozícióval is készülhetett). A leíró képek legtöbbször fotóesztétikailag kifejezetten ízlésesen komponáltak, nem egy esetben kvalitásos művészi érzékre vallanak (túl a *negatív filmanyag megmaradásának* „természeti csodáján”, öt éven át szaharában és folyón, esőerdőben és magashegyi viszonyok közt, sátorban és maga-magának faragott bárkán, párdúcvasdászat közben és kősvatagi teafőzés idejében is). Sem a beállított fotók („Ófelségem YX Ófelségével pacsizik a palota lépcsőjén; „éppen párducot nyilazok...””, „teveitató

kúthoz érkezem...”, stb.), sem a táj- vagy természetképek nem zavaróan „idegenkezűek”, a képanyag java részén konzekvens esztétikai tónus uralkodik. A képek természetesen fekete-fehérek.

Nowak népleírásai és fotói a maguk korában kedvelt, de a mai olvasó számára sem ismeretlen megjelenítési módot, értekezési tónust követnek. Szövegeiben, ha utalások formájában talán meg is nyilatkozik a földrajzos pontossága és a publicista elbeszélő kedve, arra már nem futja nekibuzdulásiból (nem is volt szándéka, persze), hogy a homokdűnék, szaharai vagy síksági életmódok, hordák-törzsek-nomádok bemutatását akár uralkodók társaságában is az életsorsok hátterében zajló érdekszférák bemutatásával is illusztrálja. Épp e téren, a politikai érdekhátterek működési dinamikájához szolgál viszont adalékként Tarrósy István kötete, aki lassan évtizede immár az afrikai vagy

Afrikát körülölelő társadalmi-piaci-kooperációs belvilágok egyik legfőbb kutatójává érett. Mintegy évtizeddel ezelőtti kelet-afrikai első útját követően tanulmányok és cikkek, előadások és szerkesztett könyvek, doktori disszertáció és monográfiák során át foglalkozik immár Kelet-Afrika megannyi problematikájával, legutóbbi művében a történeti és politikai, diplomáciai és gazdasági sodrások egyik góc-térségével, a Kelet-afrikai Közösség tagállamainak perspektíváival.³ Nem valamely utazó nagykövet, kíváncsi újságíró vagy kalandor kanyarulatait követik könyvének fejezetei, hanem a politikai Afrika kutatására elszánt elemző, kérdező, válaszkereső és értelmező jól tagolt deskripciója, amit a kötet kínál. Ugyanakkor magába foglalja a személyesség jegyeit is, mind érdeklődés, tudás, tapasztalat, átgondolások terén, mind a kiválasztott terepek, személyiségek, interjúalanyok sok tucatjától nyert információk áttekintő feldolgozása szempontjából. Hétköznapi történelmek, harcok és tétek, esélyek és kudarccok folyamatain át vezeti olvasóját, kinek pusztá informálására külön fejezetek szolgálnak a kötet végén országonkénti bontásban, körvonalazó adatokkal, miután megtörtént a nagyobb térségek, regionális folyamatok, függetlenségi harcokon átvezető „nemzeti” utak, belső konfliktusoktól tagolt játéktér körülrajzolása és a jellegzetes belső fejlődési utak összehasonlító szemlézése. A nyolc nagyobb fejezet a keleti partoktól, Zanzibár felől halad Tanzánia, Kenya, Uganda, Ruanda és Burundi hatalomgyakorlási korszakai, etnikai és pártpolitikai konfliktusai, helyi hatalom kontra térségi uralom gyarmati időszak, a függetlenedés perspektívái, államközpontú építkezés, regionalizációs trendek és civilizatorikus térátalakulás, külföldi hatások, falu és oktatás, földreform és pénzpiac, együttműködési és leszakadási hullámzások, kínai, indiai és japán fejlesztési víziók átkarolása felé. Összességében a Közösség tagjainak összetartozási és szegmentálódási, kényszerű és szabad, belső hajtóerőknek megfelelő és külső piacok által szorgalmazott függésrendjét mutatja meg aprólékos pontossággal, szóvivő és példa-személyiségek szak-

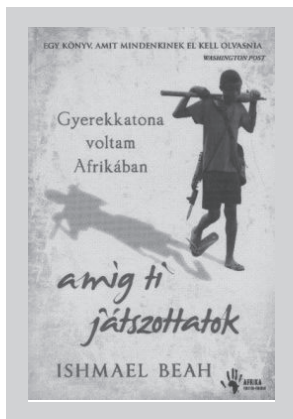
véleményére építve, a résztvevők perspektíváját is súlyán mérve. A kötet ha megke-
rülhető is lenne „parciális” témakörével vagy „múlt időket” idéző tematikájával, az
sajnálatos vakságra vallana, mivel mind a Közösség története, mind a földrész geo-
politikai és geostratégiai szerepköre egyre fontosabbá válik, nem csupán ha a napi
híreket olvassuk, hanem ha migrációs, nőpolitikai, egyenlő esélyteremtési, finan-
ciális befektetési, humanitárius segítségnyújtási terekben, vagy az uniós Európára
mind súlyosabb felelősségként nehezedő Afrika-politika kimunkáltságának hiá-
nyán gondolkodunk. Föderációk és háborúk, közös pénz és elmaradottság, part-
nerség és nemzetvíziók, helyi kihívások és térségi válaszok szempontjából épp oly
fontos földfolt ez, miként az oktatási piac, az agrárfejlesztés, a környezetvédelem,
a vízkonfliktusok, az etnikai vagy kultúraközi huzivonák, háborús befektetések és
globalizációs folyamatba illeszkedő lokális integrációk szempontjából. A Szerző
ezért nem csupán „egyik Afrika-könyvet” teszi könyvespolcunkra az évente meg-
jelenő egyre több közül (jelzem, kiadóként éppen Ő maga tesz ezekért a legtöbbet,
pécsi Afrikakutató Központ kialakításával, az *Afrika Tanulmányok* folyóirattal és
forráskiadványok, konferenciák, stratégiai viták kezdeményezésével és projekt-for-
májú szorgalmazásával is), hanem a hazai afrikanisztika újraélesztésében további
markáns szerepet vállal e földrajzi-politikai-gazdasági nagytáj jellegzetességeinek
megjelenítésében, egyúttal a hazai politikatudomány egy szinte hiányzó (vagy leg-
alább is hiányos) területének megkonstruálásával. Ebben a szinte „tradicionális” fej-
lődés-képletekhez újonnan járuló kelet-nyugat pólusháborúk, az észak és dél harcán
túli dél-dél konfliktusok, a civilitás és a hatalomkoncentrációk „új regionalizmusai”
kapták a mind súlyosabb szerepet, előidézői és következményei is a belső sodródá-
soknak és a jövőképeknek, melyek immár korántsem oly „távoliak” Európától vagy
az integráció jelen állapotától, mint amilyenek látszanak, s épp így a keleti tig-
ris-modellektől sem függetlenek, sőt az amerikai vagy brazilai térnyeréstől sem
mentesek, időjárás ciklonok helyett civilizatorikus viharok és földmozgások hordo-
zóí vagy reprezentálói is egyszerűs mind.

Civilizatorikus viharok pedig bőséggel akadnak –
épp a legsúlyosabban és legsűrűbben Kelet-Afrikában.
Ott, ahol a belső háborúk, lingala és luo, iteso, dinka,
langi és acsoli csoportok törzsi konfliktusai, no meg
a rájuk telepedett gátlástalan haramiak kegyetlensége
szüli a népek kiirtását, családok százezreinek és millió-
inak megcsonkítását, tízmilliók megbetegítését-megfer-
tőzését és százmilliók jövőjének gyökeres likvidálását.
A háború gyermekei és gyermekanyái⁴ szólnak meg a
menekülttáborban, apácázárdákban élő fiatal nők hang-
ján, akiknek éveit, vagy hónapjait, de akár csak napjait
teltek el kormánykatonák és lázadók közötti fegyveres
konfliktusok tüztérében, erőszak-robbanásában, végte-
len kegyetlenségében. A vallomást tevő, meginterjúvott

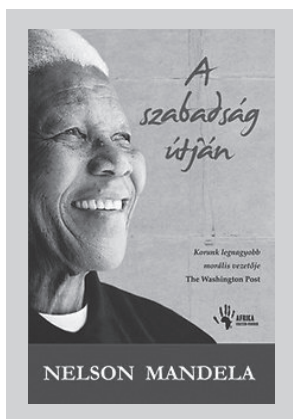
nők többsége kilenc-tizenkét éves volt, mikor rabságba fogták, kínozták, éhezettették, kiképezték, meggyalázták, megsebesítették vagy megcsonkították, lelkiileg elpusztították és életre szólóan tönkretették. Ez a kis könyv nem egyszerűen egy százhetven oldalas propaganda-kiadvány (bár sok tekintetben arra emlékeztet), sem nem „fehér könyv” olyan vádeljárásban, ahol évek százazeit is kevés lenne kiosztani a bűnösöknek, hanem a dantei pokoljárást minden költőiséggel nélkülöző „fekete könyv” azok hangján, akiknek sikolyát és szenvedéseit nincs olyan európai irodalom, mely megjelenítette volna az elmúlt évezredekben. Egyetlen vallomások portré (tizenkettő van a kötetben) akár egyetlen lapján is több vér folyik, mint az Iliász egy egész énekében, az összes Shakespeare-királydrámában vagy a Don-kanyar naplóiban. A térség, Észak-Uganda, Kelet-Kongó, Dél-Szudán és Szomália nagy háromszögében a Nagy Tavak vidékének népei az 1986 óta folyó háborúzásban (durván-kendőzetlenül szólva) vagy fölszámolódtak, elűzettek, hazátlanná váltak, szétrobbantak, menekülésre kényszerültek vagy menekülttáborba kerültek, vagy talán meg is haltak. Mintegy két millió ember él menekülttáborban és őrzött falvakban, több tíz- és száz-ezer ember esett áldozatul, minden harmadik nőt megerőszakoltak, több mint ötven-ezer gyermeket elraboltak, több tízezer gyermek vált árvává és több százezer embert telepítettek ki azok mellett is, akiknek otthonát, faluját porig rontották, bombázták. Családok tagjait egymással végeztetik ki, hetekig nem kapnak inni sem, hónapokig csak falevelet-gyökereket vagy rabolt élelmiszert esznek, rablóbandák és martalóc csoportok folytonosan tartó, napi két perc szünet nélküli menekülési-lövöldözési-bombázási-rablási akcióitól frusztráltan küzdenek a túlélésért, lényegében az önfeladás és halálvágy határain túl is megfordulva. És akkor ők még a sikeres túlélők, akiknek módjuk van mindezt elmondani Oroma Fiona és Schumiczky Lilla terápiás interjúiban, vagy leírni-lediktálni és megjeleníteni Szilasi Ildikó Kinshasában gyűjtött reintegrációs tábori gyermekrajzaiban. Átnevelt és elvadított gyermekek, hat-éves kortól „katonaképesen”, géppuskákkal a vállukon, hullák hegyein és sebesültek tengerén át maguk is rablónak, gyilkossá és egyúttal áldozattá téve, gyakorta a kifejezési és ábrázolási tartalmak kisdéd-szintjén, de már kábítószer-, alkohol- vagy cigaretta-függésen túl készítenek néhány szavas színes vallomásokat... – az évezredforduló legnagyobb és legpusztítóbb genocidiumának, fekete holokausztjának tanúiként folytatva még lehetséges életüket. *Korszakos könyv*, Afrika ismerete lehetséges gazdasági mutatók, vallási térképek vagy ébenfa-szobrocsák múzeumi és magángyűjteménye révén, de a hozzávetőlegesen vázlatos kép is szegényes maradna mindenkiben, aki e lapokat nem ismeri... Afrika víziója az Egyesült Államok, Európa vagy Ázsia felől lehet komplex, perspektivikus, katonai, gazdaság-, felfedezés- vagy turizmus-orientált is akár, de e sötétlő véres csillámlás nélkül mai hétköznapjairól még fogalmat alkotni is illúzió.

Ebben az illúziótlanító világban született és kelt hadra az a Sierra Leone-i srác, aki kiskamasz rapperként élte éppen iskolás éveit, mikor a városi ki-mit-tudós szereplésre várva derült ki számára, hogy családját és lakóhelyét lázadók söpörték végig, s menekülnie kell több hónapon át, hogy életben maradhasson egyáltalán.

Tizenkét évesen, még mielőtt a felkelők RUF bélyegzőjét (Forradalmi Egység Front) izzó bajonettel a bőrébe vésték volna, menekülésbe kezdett a túlélésért, reménybeli távoldásban a napi véreztetésbe és drogfüggő kegyetlenségű vérhabzsolásba sötétülő tájon, ahol visszaemlékezéseinek első fele zajlik. Már tizenhárom évessé lesz, mire elcsípi a kormányhadsereg, gyilkoljon hivatásból, ha már úgyis mindenki és mindenütt, mindenkor és mindenkit lemészárol, ha van oka rá, ha nincs. A gyerekkatona⁵ létformája, mindennapjai, sodródásai és egykor költői lelkének önreflexiói a saját poklok mélységei felé, majd véletlen szabadulása a gyermekkatona-ságból egy UNICEF akció nyomán, s hónapokig tartó

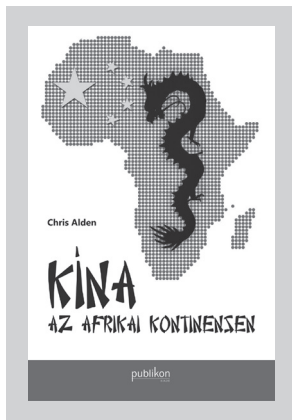
rehabilitálódása egy reintegrációs központban képessé tesz arra, hogy a kábítószeres közönyben végrehajtott kegyetlenségek víziója mint önnön kiszolgáltatott helyzetének és további háromszázezer gyerekkatona állapotának meghaladási lehetősége kínáljanak megszabadulást az emlékanyag kínjaitól. Egy amerikai meghallgatáson/tanúságtételen túl, s újra otthon a megújulóan meginduló háborúságra rádöbbenve veszi ismét menekülésre az irányt, hogy New Yorkban befejezze tanulmányait és politológus diplomával a zsebében attól fogva nemzetközi humanitárius szervezetek szóvivőjeként keresse esélyét az új jövőnek, melynek kiváltsága jól láthatóan már nem Afrikához kötődik. Az önvallomás és szembesülés könyveként milliókhoz eljutó opusz magyar kiadása is zordan tükrözi a kontrasztot: míg mások játszanak, tanulnak, gyarapodnak és cseperednek kiskamasz korukban, a sok százezer gyermekkatona vére és nyomorodása jut osztályrészül olyanoknak, akik a békétlenség és pokolmély kegyetlenkedés sodrába kerülnek védtelen gyermekként Afrikában. S hamar megtanulják: akinek nincs kendője, sisakja vagy műholdvevő telefonja, arra azonnal tüzelní kell, meg olykor arra is, akinek van... Az emberiség elleni bűnök, nemzetközi humanitárius jogok elleni vétkek és háborús bűnök már csak azok számára válnak fogalommá egyáltalán, akik túléltek ezeket. Az erről való tudást olvasóival megosztva viszont olyanok nyugodt lelkiéletét is felborzolja és elborzasztja, akik legalább gondolkodni nem restek a történeteken...

A fenti oldalakon, majdhogynem a Fekete Pillangók életképeitől kezdve egészen a kiskamasz gyilkosok bosszúvágyáig Afrikának az a mélysötét arca vonul el előttünk csillogó fegyverzetben, amely talán sosem volt tompább és halkabb, esetleg csak kevesebbet hallottunk róla és még ritkábban kaptunk vallomást maguktól az áldozatoktól. A lét lehetséges rabságainak és szabadságainak útjain azonban járnak még olyanok is, kik számára a legkétségesebb időkben és helyzetekben is marad

egy apró csillanat a sötétségben, töredék remény a pusztulás közepette, olyan új, „kreol testamentum”, mely az emberiség előtti személyes példával akár a véres boszszútól is elállni tehet képessé.⁶ Nelson Mandela példája, szabadságharcos léte, megszenvedett rabsága és dicsfényre jutó humanitárius szerepvállalása oly kontrasztot állít az apartheid-rezsim dél-afrikai fenekedettsége és a tárgyalásos méltóságkérés békés módja közé, hogy az végenincs vonulásnak tetszik inkább *A szabadság útján*, semmint a preventív támadás eszközének. Holott a faji elbuzulásnak azok a fényes példái, melyek mögött akár egy dicső világbirodalom uralmi érdekköre és maradék befolyása áll, éppen ettől a kitarató és soha véget nem érő kiállástól lesznek ellenpontoszható elemei, méltósággal lebírható helyzetei az ott élők, sőt a világon bármely nagybirodalmak lakosai számára is. Mandela falusi indulása, jobb reményű feltörekvése, s az ezzel szembeni bántóan durva apartheid dacára megszerzett jogi végzettsége alkalmassá teszik olyan alkuképes és erőszakmentes életút kivitelezésére, melynek ha velejárója kellett legyen az 1950–70-es évek faji-politikai elgondolások mentén önszerveződővé váló „nemzedékiség”, a „nagy tettek” tárgyalásos és morális programja, végső soron ez a türelmes bölcsesség arra is képes és alkalmas volt, hogy 27 évi börtönélet után sem lett megtorlóvá, a másságot kizárólagosságként elutasítóvá vagy érvényesítővé. Morális példázata épp ettől növekszik egyetemes érvényűvé, egyúttal a „makro-univerzumon” belül olyan Afrika-politika mutatóványává is, amely az elnyomó rezsimok, a fajpolitikai eszmék nagytáji mintázatában mindörökké súlyosabb ellenpont marad, mint a nemzet-elvű gondolkodás bármilyen terjesztésének brit vagy hollandus példája lehetett. Mandela magányos és morális „királysága” a sötétlő égbolton az az eligazító csillagzat, amely nem csupán a globusz Afrika-víziójának vagy Afrika-konstruktumának, hanem a mindenkori érdekérvényesítési stratégiáknak tájfüggetlen bizonyítéka is. Ha a fentebb megolvasott kötetek arról győzhetik meg olvasóikat, miképpen és mennyiben maradhatott örök képtelenség női sorsok, alávetett egyének, szenvedő tömegek, védtelen gyermekek és anyák méltóságát tipró magánpolitikák eszköztára, akkor Mandela szabadság-útja a végtelen önkénynek is ellenálló lehetőség, a csakazértis demokrácia példázata és tanítása, a kierőszakolt és erőszakos fennhatósággal dacoló erőszaknélküliség Gandhi nyomán bizonyossággá vált humanista küldetésesség bölcsessége. Ezzel pedig nemcsak történelmi mese, a dél-afrikai apartheid élő cáfolata, hanem a megalázott afrikaiak számára is a társadalmi megbékélés illúziójának markáns emlékezeti alapanyaga és viselkedéstörvénye. Enélkül ugyanis nemhogy „fejlődő” vagy életképes, de még létező Afrika, globális szolidaritás és egyetemes igazságosság sem lehetséges...

Fejlődés és életképesség, az uralkodó (északi) Európa és az alárendelő (déli) Afrika, a haszonelvű fehér Egyesült Államok és a piackereső Ázsia vagy Dél-Amerika konfliktusos kérdései kétségtelenül az elmúlt évszázad alapkonfliktusaiként jellemezhetőek – ugyanakkor épp a fejlesztés-elvű vagy globális piaci folyamatok kapcsolathálózatainak változására figyelmeztetnek a Dél-Dél viszonyrendszer kortárs kutatói. A nemzetközi erőterben Európa és az Egyesült Államok Afrika-poli-

titkái mindegyre kiegészülnek a bővülő és sűrűsödő viszonyrend sino-afrikai problematikájával, másképpen szólva Kína Afrikában teret nyerő hatásának nagyhatalmi érdekmögöttesével. A kínai-afrikai kapcsolatok⁷ sok évszázada most a fejlesztési és migrációs hullámokon túl immár nyersanyag-, piac-, munkaerő- és lakótér-keresési sodrásba vezet, s ennek sok-sok felkiáltójellel komponált elemzését Chris Alden mint interkontinentális összhatást világítja meg. A globális politika terében az ázsiai sárkány árnyéka nemcsak mintegy „fölváltja” a korábbi európai és amerikai sötét jelenlétet, de magát a fehér világot is tónusváltásra kényszeríti: a sino-afrikai transzfer az egykori fekete-fehér relációk és fehér-fehér alkuképesség fölébe helyezi a transznacionális és interkontinentális kihívásokat, a Globális Dél formálásának várhatóságát, s ezzel soronkívüli feladattá teszi a kétoldalú kapcsolatokat, beruházásokat, energetikai stratégiák és munkapiaci öldöklések jövő policy-jának megformálását. A kötet Tarrósy István értő előszavával és a szerző nézőpontjának korszakosságát kiemelő minősítésével azt a perspektívát sejdíti föl, melyet a „Kína mint legfőbb stratégiai partner” fölismerés nyomán Afrika közeljövőjének mérlegelői is súlyán mérnek, tudomásul véve, hogy a Kína-Afrika Csúcs (Együttműködési Fórum, 2006) új korszak időpillanata lett az egész kontinens számára, s 2009-re a megduplázott fejlesztési támogatások révén a legnagyobb kereskedelmi partner is beágyazta magát Dél-Szudántól a Niger torkolatán vagy a Benini-öböl térségén át az Atlanti óceánig szélesedő „olajtérben”. Zambia, Gabon réz- és vasbányáiban, Libéria, Kamerun, Mozambik és Kongó erdőiben, Ghána, Botswana, Nigéria és a Dél-Afrikai Köztársaság ásványkincs-piacán éppúgy Kína már a legfőbb felvevőpiac (s olykor helyi munkaerő-kiszorító emberpiac forgalmazója is), mint ahogy a textil- és ruhapiac eluralója egyre inkább. A XV. században egy rövid érintkezési időszak előzményét nem számítva, és az 1960-as évek egy rövid ideológiai harmóniába kerülési időszakát is figyelmen kívül hagyva, lényegében a 2000-res évek fokozódó gazdasági-globalizációs hullámverése hozta Afrika számára ezt a „felívelési” periódust, mely a megváltás látszatával, százmilliárdos beruházások „áldásaival”, de számos elemző szerint egyfajta újgyarmatosítási időszakkal lepi meg Afrikát: persze, „nem történik más, mint ami Afrika tekintetében már évszázadok óta megszokott: egy külföldi hatalom kiszipolyozza az erőforrásokat, mesésen gazdaggá tesz néhány vezetőt, az egyszerű afrikaiaknak pedig csak a sivár örökség marad osztályrészül” (17. old.). Kína gyarmatosítani akarja Afrikát – suttogják a kárvallottak, a kínai emigráns közösségek máris meghaladják az indiaiak létszámát, új integrációs problémákat sejtetve, bár ellenoldalon nemcsak a szudáni, angolai, etiópai hálózatfejlesztések, útépitések, s megannyi országban infrastrukturális beruházások, mobiltelefon-szolgáltatás, stadionépítés, városfejlesztés, stratégiai beruházások özöne áll, hanem a stratégiai partnerség, gazdasági verseny-

ción és fehér-fehér alkuképesség fölébe helyezi a transznacionális és interkontinentális kihívásokat, a Globális Dél formálásának várhatóságát, s ezzel soronkívüli feladattá teszi a kétoldalú kapcsolatokat, beruházásokat, energetikai stratégiák és munkapiaci öldöklések jövő policy-jának megformálását. A kötet Tarrósy István értő előszavával és a szerző nézőpontjának korszakosságát kiemelő minősítésével azt a perspektívát sejdíti föl, melyet a „Kína mint legfőbb stratégiai partner” fölismerés nyomán Afrika közeljövőjének mérlegelői is súlyán mérnek, tudomásul véve, hogy a Kína-Afrika Csúcs (Együttműködési Fórum, 2006) új korszak időpillanata lett az egész kontinens számára, s 2009-re a megduplázott fejlesztési támogatások révén a legnagyobb kereskedelmi partner is beágyazta magát Dél-Szudántól a Niger torkolatán vagy a Benini-öböl térségén át az Atlanti óceánig szélesedő „olajtérben”. Zambia, Gabon réz- és vasbányáiban, Libéria, Kamerun, Mozambik és Kongó erdőiben, Ghána, Botswana, Nigéria és a Dél-Afrikai Köztársaság ásványkincs-piacán éppúgy Kína már a legfőbb felvevőpiac (s olykor helyi munkaerő-kiszorító emberpiac forgalmazója is), mint ahogy a textil- és ruhapiac eluralója egyre inkább. A XV. században egy rövid érintkezési időszak előzményét nem számítva, és az 1960-as évek egy rövid ideológiai harmóniába kerülési időszakát is figyelmen kívül hagyva, lényegében a 2000-res évek fokozódó gazdasági-globalizációs hullámverése hozta Afrika számára ezt a „felívelési” periódust, mely a megváltás látszatával, százmilliárdos beruházások „áldásaival”, de számos elemző szerint egyfajta újgyarmatosítási időszakkal lepi meg Afrikát: persze, „nem történik más, mint ami Afrika tekintetében már évszázadok óta megszokott: egy külföldi hatalom kiszipolyozza az erőforrásokat, mesésen gazdaggá tesz néhány vezetőt, az egyszerű afrikaiaknak pedig csak a sivár örökség marad osztályrészül” (17. old.). Kína gyarmatosítani akarja Afrikát – suttogják a kárvallottak, a kínai emigráns közösségek máris meghaladják az indiaiak létszámát, új integrációs problémákat sejtetve, bár ellenoldalon nemcsak a szudáni, angolai, etiópai hálózatfejlesztések, útépitések, s megannyi országban infrastrukturális beruházások, mobiltelefon-szolgáltatás, stadionépítés, városfejlesztés, stratégiai beruházások özöne áll, hanem a stratégiai partnerség, gazdasági verseny-

társi státusz, vagy az európai függések rendszerének megváltozása is. E külföldi intervenciós lobbifolyamat és piachódítás nemcsak a nyugati orientációt, az afrikai országok elitjeinek euro-amerikai alárendeltségét teszi múltidejűvé, de megindítja a Dél-Dél kooperációk hajtómotorjait is. A kötet java része Kína és Afrika fejlődési viszonyrendszerének, az ázsiai szuperhatalom fejlesztési és külpolitikai stratégiáinak tartalmait, jellemzőit, a szerepértelmezések perspektíváit és narratíváit szedi rendszerbe a „partner, vetélytárs vagy gyarmatosító” dilemmák körül, ide értve az afrikai helyi társadalmak válaszait és integrációs megnyilvánulásait is. Ezzel mintegy azt is sugallja, nem kizárólag virulens rablás, pusztító kegyetlenség és embertelen jogtiprás a lehetséges jövő Afrikában, a sötétlő térben egyes csillámlások vagy visszfények talán lehetővé teszik a jövőben Afrikát észak, nyugat és kelet felől tekintve azt is, hogy önmagára, saját helyzet-optimalizációs esélyeire, élő önmagára is figyelmet fordíthasson e földrész az évezredek szenvedéstörténet után...

A sötétlő csillanatok nem tölthetik el megnyugvással sem a helyi, sem az egyetemesebb integrációkban, harmóniákban gondolkodókat. Alden kötete az afrikai kontinens tónusválasztási, demokrácia-építési dilemmáit, esélyeit is érinti, mint Tarrósy kelet-afrikai helyzetképe. Olvasóként ennek kiváltképp örvendhetünk, a magyar vagy közös európai Afrika-stratégiákba ezt is érdemben beépíthetjük, ugyanakkor nem tehetjük könyvespolcainkon a hátsó sorokba azokat az emberközeli rémképeket, melyek tanúbizonyosságul szolgálnak a mindenkori jobb jövők vizionáloinak kontrasztjához. A „fekete földrész” még sokkal feketébb mindennapjai éppúgy emberéletekről szólnak, mint a szuperstratégiák, de kínzóbban és közvetlenebbül hatnak. Ám hogy hassanak, e kontrasztra együttesen van szükség, igény és belátásbiztos nyitottság érdekében. Afrikában is, más világokban és emberi terekben is.

A recenzált kötetek

- 1 Chika Unigwe: *Fekete pillangók*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010, 344 old. Eredeti kiadás: *Fata Morgana*. Meulenhoff-Manteau, Antwerpen, 2007.
- 2 Kazimierz Nowak: *Rowerem i Pieszo Przez Czarny Łąd. Listy z podróży afrykańskiej z lat 1931–1936*. Poznan, 2007. 389 oldal.
- 3 Tarrósy István: *Kelet-Afrika a fejlődés útján. A Kelet-afrikai Közösség és tagállamai közéletéről*. IDRResearch Kft – Pécs, Afrikai-Magyar Egyesület (AHU) Budapest – Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 266 oldal.
- 4 Oroma Fiona – Schumiczky Lilla – Szilasi Ildikó: *A háború gyermekei. Gyermekekanyák és gyermekkatona a Nagy Tavak vidékén*. Afribook Kiadó, AHU, Budapest, 2008. 172 oldal.
- 5 Ishmael Beah: *Gyerekkatoná voltam Afrikában – amíg ti játszottatok*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008. 264 oldal.
- 6 Nelson Mandela: *A szabadság útján*. Anthropolis Egyesület – Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008. 192 oldal.
- 7 Chris Alden: *Kína az afrikai kontinensen*. Publikon, Pécs, 2010. 157 oldal.